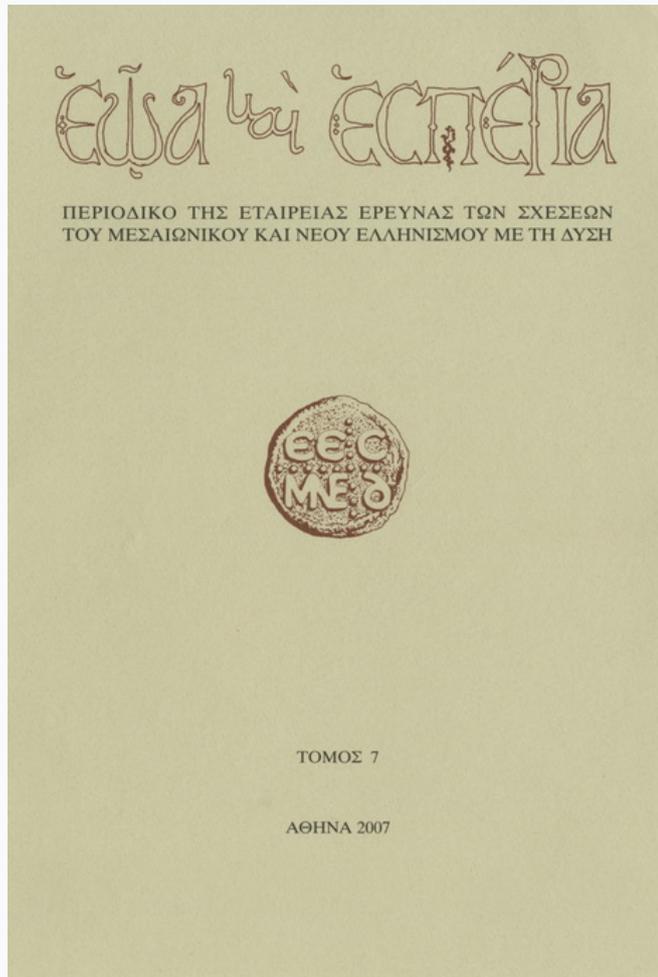

Eoa kai Esperia

Vol 7 (2007)

ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ «ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ» ΣΤΙΣ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ

doi: [10.12681/eaesperia.92](https://doi.org/10.12681/eaesperia.92)

To cite this article:

ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Α. (2007). ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ «ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ» ΣΤΙΣ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ. *Eoa Kai Esperia*, 7, 233–238.
<https://doi.org/10.12681/eaesperia.92>

**ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ «ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ»
ΣΤΙΣ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ.
ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ***

Στην παρούσα εισήγηση επιχειρείται μια συνοπτική σύνθεση των πορισμάτων του ερευνητικού προγράμματος «Ελληνικές Κοινότητες και Ευρωπαϊκός Κόσμος (13ος-19ος αι.). Μορφές αυτοδιοίκησης, κοινωνική οργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων», με βάση την πολύπλευρη προσέγγιση στο κοινοτικό φαινόμενο των νεότερων ελληνικών χρόνων, που έχει προηγηθεί¹. Τα πορίσματα αυτά υπήρξαν πλούσια και σε πολλές περιπτώσεις υπερέβησαν τις αρχικές προσδοκίες. Από την άλλη, έφεραν στο προσκήνιο νέα ερευνητικά ερωτήματα και, σε επιβεβαίωση του πολυεπίπεδου χαρακτήρα των κοινοτικών παραδειγμάτων, ανέδειξαν τους ανεξάντλητους

* Η παρούσα μελέτη υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του υποέργου «Ελληνικές Κοινότητες και Ευρωπαϊκός Κόσμος (13ος-19ος αι.). Μορφές αυτοδιοίκησης, κοινωνική οργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων» του προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ ΙΙ, που πραγματοποιήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών υπό την επιστημονική εποπτεία των καθηγητριών κ.κ. Όλγας Κατσαρδής-Hering και Αναστασίας Παπαδία-Λάλα και της αναπληρώτριας καθηγήτριας κ. Μαρίας Ευθυμίου. Η μελέτη χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ στο πλαίσιο του προγράμματος «ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ – Ενίσχυση Πανεπιστημιακών Ερευνητικών Ομάδων» με ποσοστό 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και με ποσοστό 25% από Εθνικούς Πόρους.

1. Η μελέτη αυτή αποτελεί ανακοίνωση, με την οποία ολοκληρώθηκε το Πρόγραμμα της Ημερίδας «Ελληνικές Κοινότητες και Ευρωπαϊκός Κόσμος (13ος-19ος αι.). Μορφές αυτοδιοίκησης, κοινωνική οργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων», που πραγματοποιήθηκε στις 27 Φεβρουαρίου 2006 στο Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εδώ δημοσιεύεται, όπως παρουσιάστηκε προφορικά, με μικρή τροποποίηση στον τίτλο. Στο κείμενο έχει προστεθεί στοιχειώδης βιβλιογραφία για τις κοινότητες του βενετοκρατούμενου ελληνικού χώρου, καθώς η πλήρης βιβλιογραφία για τις επιμέρους θεματικές περιλαμβάνεται στις ειδικές εργασίες των μελών της ερευνητικής ομάδας, που δημοσιεύονται στον παρόντα Ζ' τόμο του περιοδικού *Έφα και Έσπερια* (με αλφαβητική σειρά): α. ΜΑΡΙΝΑ ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ, Με αφορμή την ηλεκτρονική καταγραφή των πρεσβειών της βενετοκρατούμενης Κρήτης (13ος-15ος αιώνας): Μια πρώτη προσέγγιση του αρχαιακού υλικού· β. ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Τα ληξιαρχικά βιβλία του βενετοκρατούμενου Χάνδακα (1632-1642). Στεγανά και δίκτυα επικοινωνίας μεταξύ των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων· γ. ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΟΥΣΑΛΑΚΟΥ, Κοινότητα και πρεσβείες στις βενετοκρατούμενες ελληνικές περιοχές. Όψεις των θεσμών κοινωνικής μέριμνας· δ. ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, Πάργα, Πρέβεζα, Βόνιτσα: αστικές συσσωματώσεις στα βενετικά ηπειρωτικά εξαρτήματα.

ερευνητικούς τους ορίζοντες. Στην περίπτωση των βενετοκρατούμενων ελληνικών περιοχών², ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων³ είναι πλέον εμπειδωμένος ως κυρίαρχος μηχανισμός ένταξης των εγχώριων πληθυσμών στο κοινωνικό-διοικητικό πεδίο, παράγοντας διαμόρφωσης κοινωνικών τάξεων και μέσο άσκησης της τοπικής αυτοδιοίκησης. Στο πλαίσιο του προγράμματος μελετήθηκαν καιρίες όψεις τους, που βρίσκονταν στο επίκεντρο των γενικών και επιμέρους ερευνητικών στοχεύσεων. Εκκινώντας από την

2. Για την ιστορία των βενετοκρατούμενων ελληνικών περιοχών από την πλούσια βιβλιογραφία βλ. *Όψεις της ιστορίας του βενετοκρατούμενου Ελληνισμού. Αρχαιικά τεκμήρια*, ΧΡΥΣΑ Α. ΜΑΛΤΕΖΟΥ (επιστημονική διεύθυνση), Αθήνα 1993.
3. Από την πλούσια βιβλιογραφία για τον θεσμό των κοινοτήτων στις βενετοκρατούμενες ελληνικές περιοχές βλ. ενδεικτικά: για την Κρήτη, Κ. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Κοινωνία και διοίκηση στο βενετοκρατούμενο Ρέθυμνο: το ανώτερο κοινωνικό στρώμα των ευγενών, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Κέρκυρα 1999· για την Κέρκυρα, Ν. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, *Civis fidelis: L'avènement et l'affirmation de la citoyenneté corfiote (XVIème-XVIIème siècles)*, Frankfurt am Main 1992· για τη Ζάκυνθο, Δ. Δ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, Κοινωνικές αντιθέσεις στην πόλη της Ζακύνθου. Το Ρεμπελιό των Ποπολάρων (1628), Αθήνα 2001· για την Κεφαλονιά, Ν. Γ. ΜΟΣΧΟΝΑΣ, Πρακτικά Συμβουλίου Κοινότητας Κεφαλονιάς. Βιβλίο Α' (19 Μαρτίου - 19 Απριλίου 1593), *Σύμμεικτα* 3 (1979) 265-350· ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΕΡ. ΒΛΑΣΣΗ, Η αναμόρφωση του Συμβουλίου της Κεφαλονιάς από το γενικό προβλεπτή της θάλασσας Giovanni Battista Vitturi (1751), στο: *Πρακτικά του ΣΤ Διεθνούς Πανιωνίου Συνεδρίου, Ζάκυνθος, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997*, τ. 2, Αθήνα 2001, σ. 321-335· Η ΙΔΙΑ, Η σύνθεση του εκλεκτορικού σώματος (Regola) και του Συμβουλίου των 150 της Κεφαλονιάς το 1751, στο: *Δάφνη. Τιμητικός τόμος για τον Σπύρο Α. Εναγγελάτο*, Ι. ΒΙΒΙΛΑΚΗΣ (επιμ.), Αθήνα 2001, σ. 49-63· για τα Κύθηρα, ΧΡΥΣΑ Α. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Κρητοκυθηραϊκά. Η κρητική οικογένεια Κλαδούρη και το συμβούλιο των ευγενών στα Κύθηρα, *Θησαυρίσματα* 12 (1975) 257-291 (= Η ΙΔΙΑ, Βενετική παρουσία στα Κύθηρα, Αθήνα 1991, αρ. ΣΤ)· για την Κύπρο, Β. ΑΡΒΕΛ, Urban Assemblies and Town Councils in Frankish and Venetian Cyprus, στο: *Πρακτικά του Δευτέρου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου, Λευκωσία, 20-25 Απριλίου 1982*, τ. 2, Λευκωσία 1986, σ. 203-213 [= Ο ΙΔΙΟΣ, Cyprus, the Franks and Venice, 13th-16th Centuries, Ashgate 2000, IV]· Κ. ΝΤΟΚΟΣ, Οι κοινότητες των λαϊκών τάξεων στη βενετοκρατούμενη Κύπρο, στο: *Διεθνές Συνπόσιο: Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της ελληνολατινικής Ανατολής*, ΧΡΥΣΑ Α. ΜΑΛΤΕΖΟΥ (επιμ.), Βενετία 1998, σ. 387-394· για την Πελοπόννησο κατά την περίοδο της β' βενετοκρατίας, ΦΑΝΗ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ, Δύο αστικές πελοποννησιακές κοινότητες της δεύτερης βενετοκρατίας, *Δωδώνη* 16/1 (1987) [Αφιέρωμα στον καθηγητή Στέφανο Ι. Παπαδόπουλο], 439-444· Κ. ΝΤΟΚΟΣ, Οι αστικές κοινότητες και οι αγγαρείες του Δημοσίου στη βενετοκρατούμενη Πελοπόννησο, *Έφα και Έσπέρια* 4 (1999-2000) 243-281· Α. Μ. ΜΑΛΛΙΑΡΗΣ, Η συγκρότηση του κοινωνικού χώρου στη Β.Δ. Πελοπόννησο την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας (1687-1715). Μετανάστευση και εγκατάσταση πληθυσμιακών ομάδων στα διαμερίσματα Πατρών και Γαστούνης, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Κέρκυρα 2001, σε πολλά σημεία. Συγκριτικά, βλ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της βενετοκρατίας (13ος-18ος αι.). Μια συνθετική προσέγγιση, Βενετία 2004.

κεντρική θεματική, «ελληνικές κοινότητες και ευρωπαϊκός κόσμος», η έρευνα διασταυρώθηκε και με τα δύο σκέλη της. Ως προς τον ευρωπαϊκό παράγοντα, η παρουσία της Βενετίας στον ελληνικό χώρο δεν συνιστά μόνο και αυτονόητα μια δυτική πολιτική κυριαρχία, αλλά μια κυριαρχία θεσμικών ανατροπών δυτικής προέλευσης, που κορυφώνονται ακριβώς στο πεδίο των αστικών κοινοτήτων. Ειδικότερα, στον ελληνικό χώρο διαμορφώνεται ένα δυτικό κοινοτικό πρότυπο, με κλειστά, κληρονομικά χαρακτηριστικά, σε αντίθεση με το ανοικτό και μη θεσμικά κληρονομήσιμο κοινοτικό σύστημα του βυζαντινού κόσμου ή της τουρκοκρατίας. Από την άλλη, το «ελληνικό» στην περίπτωση της βενετοκρατίας αναφέρεται κατ' αρχήν στον χώρο ανάπτυξης των κοινοτήτων, χωρίς να παραβλέπεται ότι και ο «ελληνικός» αυτός «χώρος» εντάσσεται σε ένα μεταβαλλόμενο, ιδεατό εν πολλοίς, γεωγραφικό περιβάλλον, με όρια όχι πάντοτε ταυτόσημα, αλλά ανασηματοδοτούμενα στους διαφορετικούς χρόνους της αρχαιότητας, του βυζαντινού κόσμου, του Ελληνικού Κράτους. Στο δεύτερο επίπεδο, των κοινοτικών υποκειμένων, η εικόνα εμφανίζεται ακόμη πιο σύνθετη. Στον βενετοκρατούμενο ελληνικό χώρο, μέλη των αστικών κοινοτήτων κατ' αρχήν είναι οι Λατίνοι. Από την πλευρά τους, οι greci, οι ελληνορθόδοξοι εγχώριοι πληθυσμοί, θεσμικά αποκλεισμένοι από τη λειτουργία τους κατά την πρώιμη βενετοκρατία, θα επιτύχουν στην εξέλιξη του συστήματος τη διάρρηξη των πλεγμάτων και την αθρόα συμμετοχή τους στα κοινοτικά σώματα. Οι νέες κοινότητες, μικτού χαρακτήρα, επέδειξαν αδιαφορία για τα στοιχεία της εθνοτικοθηροσκευτικής ταυτότητας των μελών τους, αλλά έθεσαν ως αυστηρή προϋπόθεση της συμμετοχής τους την αποδεδειγμένη νομιμοφροσύνη προς τη Βενετική Πολιτεία και την κοινωνική τους διάκριση. Επομένως, σε σχέση με τα κοινοτικά υποκείμενα, το «ελληνικό» παραμένει μια υπαρκτή, αλλά ούτε αρχική ούτε αποκλειστική κατηγορία.

Οι γενικοί όροι λειτουργίας των κοινοτήτων στον βενετοκρατούμενο ελληνικό χώρο είναι πλέον γνωστοί και έχουν μελετηθεί σε βαθμό ικανοποιητικό: σε μια αργή διαδικασία οι κοινότητες, ακολουθώντας το μητροπολιτικό πρότυπο, υιοθέτησαν τα κριτήρια του ανδρικού φύλου, της άνω των 20 ετών ηλικίας, της κατοικίας στην πόλη, της εντοπιότητας, της μη χειρωνακτικής τέχνης, της νομιμότητας του γάμου των γονέων. Από την άλλη, οι κοινότητες άσκησαν ισχυρές αυτοδιοικητικές λειτουργίες, α) με την άσκηση των τοπικών αξιωμάτων, μέρος από τα οποία ανήκε στην ίδια την κοινότητα, β) με την ποικιλότροπη παρέμβαση στην τοπική ζωή.

Οι κύριοι αυτοί άξονες της κοινοτικής λειτουργίας στο γραφειοκρατικό σύστημα της Βενετίας προσέλαβαν συγκεκριμένη έγγραφη περιένδυση. Κύρια έκφρασή τους αποτελούν οι μεγάλες τυπολογικές κατηγορίες του αρχαιακού υλικού, που εντάχθηκαν στα ερευνητικά ζητούμενα του προ-

γράμματος, δηλαδή οι πρεσβείες, τα ληξιαρχικά βιβλία, τα καταστατικά και οι σχετικές αναφορές. Πρόκειται για τη γραπτή αποτύπωση σημαντικών θεσμικών πραγματικοτήτων της κοινοτικής λειτουργίας, που σε σχέση με τον χρόνο ίδρυσης των κοινοτήτων άλλοτε προηγήθηκαν αυτού, άλλοτε τον ακολούθησαν και άλλοτε διαμορφώθηκαν ταυτόχρονα. Ειδικότερα: οι πρεσβείες ως ύψιστο δικαίωμα των κοινοτικών σωμάτων εμφανίζονται ως επακόλουθο της σύστασής τους. Ωστόσο, μέσα στο συνεχώς αναδιαμορφούμενο κοινοτικό τοπίο υπήρξαν και παράγοντας συγκρότησης των κοινοτήτων, υπό την έννοια ότι τα κοινοτικά αιτήματα και οι βενετικές απαντήσεις συνέβαλαν στον σχηματισμό συγκεκριμένων κανόνων της λειτουργίας τους ως προς την ταυτότητα των μελών τους, τις αρμοδιότητες, τον τρόπο της νομιμοποίησής τους. Στο πλαίσιο αυτό, η ηλεκτρονική επεξεργασία των δεκάδων δημοσιευμένων πρεσβειών, που επιχείρησε η Κατερίνα Μουσαδάκου⁴, συγκροτεί ένα χρηστικό εργαλείο και βάση έρευνας για το σύνολο του δημόσιου βίου στις βενετοκρατούμενες ελληνικές περιοχές, τόσο κατά μεμονωμένες περιοχές όσο και σε επίπεδο συγκριτικό, διατοπικό και διαχρονικό. Ειδικότερα, ο εντοπισμός, η ηλεκτρονική επεξεργασία και η εν μέρει μεταγραφή των πρώιμων πρεσβειών της Κρήτης από τη Μαρίνα Κουμανούδη⁵ διευκολύνουν μια μελλοντική συνολική δημοσίευση και προσφέρουν σημαντικό ιστορικό υλικό για τη διερεύνηση όχι μόνο της κοινοτικής ιστορίας αλλά και της γενικότερης ιστορικής εξέλιξης της βενετοκρατούμενης Κρήτης στους πρώτους και ανοικτούς ακόμη στην έρευνα αιώνες. Τέλος, μια παραδειγματική τοπική περίπτωση αναδεικνύουν οι πρεσβείες της Πάργας που μελέτησε η Χριστίνα Παπακώστα⁶.

Από την άλλη, τα ληξιαρχικά βιβλία εκφράζουν μια τομή στη συγκρότηση των κοινοτήτων και εμφανίζονται ως ασφυκτικός θεσμός οριοθέτησης της κοινοτικής φυσιογνωμίας. Η δημιουργία τους στον ελληνικό χώρο στον 16ο αιώνα, με πρότυπο δοκιμασμένες πρακτικές του μητροπολιτικού χώρου ήδη από τον 14ο αιώνα, συναντά τις κοινότητες σε κομβική περίοδο της λειτουργίας τους και σηματοδοτεί το πέρασμα από ένα χαλαρό κοινοτικό σύστημα, που είχε εξαντλήσει τα όριά του, στις αυστηρά κλειστές κοινότητες. Η θέσπισή τους απαντά για πρώτη φορά στην Κρήτη, για να ακολουθήσουν τα Ιόνια Νησιά, και συνιστούν μια σημαντική αρχειακή πηγή, που, εκτός από την παλαιότερη έκδοση της Δήμητρας Σπίθα-Πιπλή για τα

4. ΜΟΥΣΑΔΑΚΟΥ, Κοινότητα και πρεσβείες στις βενετοκρατούμενες ελληνικές περιοχές, ό.π.

5. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ, Με αφορμή την ηλεκτρονική καταγραφή των πρεσβειών της βενετοκρατούμενης Κρήτης, ό.π.

6. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, Πάργα, Πρέβεζα, Βόνιτσα, ό.π.

ληξιαρχικά βιβλία των Χανίων, παραμένει σχεδόν αναξιοποίητη και μπορεί να λειτουργήσει ως αφετηρία καινοτόμων ερευνών για την ιστορία της οικογένειας, των γαμήλιων στρατηγικών, των ονομάτων, των τοπωνυμίων. Η καταλογογράφηση, η μεταγραφή και η επεξεργασία των ληξιαρχικών βιβλίων της Κρήτης, που ανέλαβε η Κατερίνα Κωνσταντινίδου⁷, δίδουν την ευκαιρία για μια μικροϊστορική προσέγγιση της κοινοτικής ιστορίας του νησιού κατά την όψιμη βενετοκρατία και αναδεικνύουν τον χαρακτήρα των κοινωνικών ομάδων με βάση όχι μόνο γενικές θέσεις αλλά και τις χιλιάδες ατομικές περιπτώσεις που καταγράφονται στις πηγές.

Τέλος, τα καταστατικά των κοινοτήτων εμφανίζονται στις ύστερες βενετικές κτήσεις από τον 17ο αιώνα κ.ε., δηλαδή στην Πελοπόννησο κατά τη β' βενετοκρατία, στη Λευκάδα, στα βενετικά ηπειρωτικά εξαρτήματα της Πρέβεζας και της Βόνιτσας. Στην περίπτωση αυτήν, τα καταστατικά προηγούνταν χρονικά της ίδρυσης των κοινοτήτων και προδιέγραφαν τους όρους της λειτουργίας τους, έχοντας ενσωματώσει στα ολιγάριθμα άρθρα τους την πλούσια προγενέστερη κοινοτική εμπειρία άλλων γειτονικών περιοχών, όπως είχε διαμορφωθεί μέσα από τα κείμενα των πρεσβειών και των διάφορων βενετικών νομοθετικών ορισμών. Προς αυτήν την κατεύθυνση και σε συνδυασμό με πολυάριθμες αρχειακές μαρτυρίες για την κοινότητα στο παλαιότερο βενετικό ηπειρωτικό εξάρτημα, την Πάργα, η έρευνα της Χριστίνας Παπακώστα⁸ δίδει μια σφαιρική εικόνα για την κοινοτική οργάνωση, στο τοπικό, αλλά αντιπροσωπευτικό παράδειγμα των μικρών κοινοτήτων στα βενετικά ηπειρωτικά εξαρτήματα.

Το ερευνητικό πρόγραμμα σε όλη του την έκταση ανέδειξε όψεις από τα επιμέρους ερωτήματα που σχετίζονταν με τις αυτοδιοικητικές λειτουργίες, την κοινωνική οργάνωση και τη συγκρότηση των ταυτοτήτων. Παράλληλα, είχε ως αποτέλεσμα τον εντοπισμό, την καταγραφή και την ιστορική επεξεργασία ενός πλούσιου, ανέκδοτου και δημοσιευμένου αρχειακού υλικού, το οποίο βρίσκεται συγκεντρωμένο σε ηλεκτρονική μορφή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Τα μέλη της ερευνητικής ομάδας ήδη έχουν ανακαλύψει νέους ερευνητικούς προσανατολισμούς και έχουν εκδηλώσει ενδιαφέρον για την περαιτέρω συνθετική αξιοποίηση ορισμένων θεματικών. Τέλος, δικαίωση του προγράμματος θα αποτελέσει η άμεση σύνδεσή του με την πανεπιστημιακή διδασκαλία και η αξιοποίησή του από τους φοιτητές μας, προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς, ως μια πρώτη, εισαγωγική και προσβάσιμη δυνατότητα συνομιλίας τους με τον κόσμο της ιστορικής έρευνας.

7. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Τα ληξιαρχικά βιβλία του βενετοκρατούμενου Χάνδακα, ό.π.

8. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, Πάργα, Πρέβεζα, Βόνιτσα, ό.π.

SUMMARY

RECONSTRUCTING THE "COMMUNITY" IN THE VENETIAN-RULED GREEK LANDS. ORGANIZATION AND ARCHIVAL SOURCES

This paper, which brought to an end the One-day Conference, titled "Greek Communities and the European World (13th-19th centuries). Patterns of self-administration, social organization, identities' formation", attempts to synthesize and summarize the conclusions of the research programme of the same name, with an emphasis on communities in Greek lands under Venetian rule. These communities are approached as a factor in the formation of social classes and as the driving force behind the development of forms of regional self-governing. The programme concluded that the communities were linked to Europe via the rule of Venice, while their 'Greekness' relates both to the Greek lands as a whole, despite border variations, and to their members, the "Greci", considerable numbers of whom were to gradually acquire positions of note in the communities alongside their Latin overlords.

The research team identified, catalogued and digitized a mass of historical material, the three most important sources of which were the embassies, the registers of marriages and births/deaths and the communities' statutes. This historical material, which is now held at the University of Athens, also constituted the main source for the synthesizing studies published in this volume. The material will also be available to the community of historians for future study and will play its part in furthering university research and teaching.

ANASTASIA PAPADIA-LALA